สัตวศาสตร์ไทยในอนาคต

จรัญ จันทลักขณา[1]

บทคัดย่อ: ในช่วงครึ่งศตวรรษ (50 ปี) ที่ผ่านมา การพัฒนาด้านการผลิตปศุสัตว์ในประเทศไทยได้ก้าวหน้าไปมากพอสมควร บทความนี้ได้ทบทวนเกี่ยวกับการศึกษาไทยด้านสัตวบาล/สัตวศาสตร์ ที่ผ่านมา อันมีส่วนร่วมในยุคบุกเบิกการเลี้ยงปศุสัตว์ของเกษตรกร รวมทั้งข้อสังเกต ปัญหาอุปสรรค และบทเรียนที่ได้รับจากประสบการณ์ 50 ปี ในวงการปศุสัตว์ของผู้เขียน จากประสบการณ์ของผู้เขียน ได้เสนอเกี่ยวกับปัญหาการผลิตสัตว์ ระบบการผลิตปศุสัตว์ และจุดเน้นในการวางแผน การศึกษาด้านสัตวศาสตร์ในอนาคต เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
คำสำคัญ: สัตวศาสตร์, ระบบการปศุสัตว์, ความต้องการผลผลิตปศุสัตว์

สัตวศาสตร์ไทย: ห้าสิบปีแห่งความหลัง

ผู้เขียนทำงานคลุกคลีอยู่ในวงการปศุสัตว์มาตั้งแต่ พ.ศ. 2504 นับเวลาได้ 50 ปี หรือครึ่งศตวรรษ จึงได้ประสบพบเห็นการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในการพัฒนาการผลิตปศุสัตว์ ตลอดจนการปรับปรุงการศึกษาด้านสัตวศาสตร์ที่เริ่มต้นด้วย **สัตวบาล** (Animal Husbandry) ตามแบบประเทศสหรัฐอเมริกาในสมัยนั้น จนเป็นสัตวศาสตร์ (Animal Science) ในปัจจุบัน จึงน่าจะเป็นการเหมาะสมที่จะทบทวนความก้าวหน้าด้านการผลิตสัตว์และการศึกษาสาขาสัตวศาสตร์ที่ผ่านมา เพื่อที่จะได้ทราบจุดอ่อนจุดแข็ง แล้วใช้ประสบการณ์ประกอบการพิจารณาในการก้าวเดินต่อไปในอนาคต ดังคำที่ว่า

"**อดีต**เป็นที่มาของปัจจุบัน

ปัจจุบันเป็นผู้สร้างอนาคต

อนาคตเป็นสวรรค์ของผู้ที่เชื่อว่าสวรรค์นั้นไปถึงได้"

คำว่า "วิสัยทัศน์" นั้น หมายถึงการที่เราสามารถมองเห็นสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตา คือ ต้องอาศัยประสบการณ์ เคยเห็นในอดีต มีข้อมูลว่า เรามาจากไหน มีพื้นฐานอย่างไร ตอนนี้อยู่ที่ไหน แล้วเรากำลังจะไปไหน คือ มองอนาคตแบบกรทำการต่อยอดเส้นกราฟ หรืออาจเรียกว่า การทำนาย (Prediction) แต่เป็นการทำนายทางวิชาการ ถ้าเป็นข้อมูลเชิงปริมาณ อาจใช้การวิเคราะห์รีเกรซชัน แต่ถ้าเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative data) ก็อาจสรุปออกมาเป็นสิ่งที่เรียกว่า "วิสัยทัศน์" หรือ Vision ซึ่งในอดีตเคยใช้คำว่า การมองการไกล แต่ต่อมาฝรั่งเปลี่ยนคำเป็น Vision ภาษาไทยจึงบัญญัติใหม่เป็น คำว่าวิสัยทัศน์เราตามฝรั่งอยู่แบบนี้นานมาแล้ว ถูกผูกติดแบบลูกควายติดแม่ และยังไม่ยอมหย่านม)

ในช่วงปี 2498-2500 ผู้เขียนได้มาศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ สมัยนั้นมีมหาวิทยาลัยเพียง 5 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (มก.) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หลักสูตรระดับปริญญาตรีสาขาสัตวบาลมีที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์แห่งเดียว มีผู้เข้าศึกษาในสาขานี้ประมาณปีละ 5-6 คน นิสิตจะเลือกสาขาวิชาเอก (Major) ตอนขึ้นชั้นปีที่ 3 ก่อนนั้นจะเรียนรวมกันในคณะเกษตร หลักสูตร 5 ปี ปีสุดท้ายทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว

อธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คือ คุณหลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ หรือ นายทองดี เรศานนท์ เริ่มทดลอง**การเลี้ยงไก่**แบบสมัยใหม่ คือ เลี้ยงไก่ใน

[1] ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กรงตับ คุณหลวงสุวรรณฯ เรียกกรงเรือนไก่แบบกรงตับว่า โรงแรมไก่ หรือ Poultry hotel เพราะไก่อยู่กันเป็นห้อง ๆคล้ายโรงแรม พันธุ์ไก่ที่นำมาทดลองเลี้ยง คือ พันธุ์โร้ด กับพันธุ์เล้กฮอร์น มีการแข่งขันไก่ไข่ดก เพื่อเป็นการส่งเสริมการเลี้ยงไก่พันธุ์ใหม่ การเลี้ยงไก่ในประเทศไทยยังเป็นการเลี้ยงไก่พื้นเมือง (ไก่ชน)

อาจารย์หม่อมฯ (ม.ร.ว. ชวนิศนดากร วรวรรณ) ผู้ซึ่งเป็นหัวหน้าภาควิชาสัตวบาล เป็นขวัญใจของชาวสัตวบาล ถ้าใช้คำสมัยนี้ต้องเรียกว่าท่านเป็นไอดอล (Idol) ของชาวสัตวบาล ท่านเป็นนักค้นคว้าส่งเสริมการเลี้ยง**โคนม** มีการนำน้ำเชื้อโคนมพันธุ์บราวน์สวิส พันธุ์เจอซี เข้ามาทดลองผสมกันโคอินเดียพันธุ์เรดซินดิ เพื่อใช้โคลุกผสมเป็นโคนมที่ทนทานต่ออากาศร้อน และโรคเมืองร้อน สมัยนั้นคนไทยยังดื่มนมสดไม่เป็น มีแต่นมข้นหว่านใช้ผสมกาแฟ คนไทยจึงบริโภคนมโดยเฉลี่ยเพียง 20 ซีซีต่อคนต่อปี

กรมปศุสัตว์ (โดยเฉพาะคุณประเสริฐ ยุทธวิสุทธิ์ จบสัตวบาลจาก มก.) เริ่มโครงการส่งเสริมการเลี้ยง**สุกร**พันธุ์ เช่น พันธุ์ดูร็อค พันธุ์ลาร์จไวต์ เป็นต้น อาจารย์หม่อมฯ ก็เริ่มทดลองการเลี้ยงสุกร ต่อมาก็มี ศ.ดร.สุชีพ รัตรสาร จบด็อกเตอร์กลับมาจากมหาวิทยาลัยออเรกอน (USA) และทำงานศึกษาค้นคว้าการผลิตสุกรอย่างเข้มแข็ง แต่คนไทยส่วนใหญ่ยังเลี้ยงหมูพื้นเมือง หรือหมูไหหลำ (พันธุ์จีน)

มีการทดลองเลี้ยงแพะพันธุ์ซาแนนใน มก. แต่เป็นการศึกษาเพียงเล็กน้อย อาจารย์หม่อมฯ เลี้ยงควายมูราห์ (ควายนม) เป็นการทดลองไว้ราว 30-40 ตัว แต่ต่อมาขาดสถานที่เลี้ยง จำนวนจึงค่อยๆ ลดลงไปจนต้องขายส่วนที่เหลือให้คนแขรอินเดียเอาไปเลี้ยงรีดนม เพราแขกขอบกินนมควาย

งานศึกษา**โคเนื้อ**และกระบือยังไม่มี เพราะขาดกำลังคน ต่อมาถึง พ.ศ. 2506 จึงเริ่มมีงานวิจัยโคเนื้อโดยผู้เขียนเป็นหัวหน้าโครงการผสมข้ามพันธุ์โคเนื้อโดยใช้น้ำเชื้อแข็งพันธุ์เฮอร์ฟอร์ด และพันธุ์ชาโรเลส์ ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นการผสมพันธุ์ระหว่างพันธุ์พื้นเมืองกับพันธุ์บราห์มัน และพันธุ์ชาโรเลส์ จนเกิดเป็นโคเนื้อพันธุ์กำแพงแสน ส่วนงานวิจัย**กระบือ**ได้เริ่มเมื่อ พ.ศ. 2514 โดยผู้เขียนร่วมกับกรมปศุสัตว์ (ดร.สุนทราภรณ์ รัตนดิลก ณ ภูเก็ต อาจารย์วิฑูรย์ กำเนิดเพ็ชร์) ได้เริ่มโครงการทดสอบสมรรถภาพกระบือ (Performance testing) เพื่อคัดเลือกพ่อพันธุ์คุณภาพดีสำหรับเผยแพร่ให้เกษตรกรใช้ผสมพันธุ์ ตอนหลังเกษตรกรหันมาใช้รถไถแทนควาย การเลี้ยงควายจึงลดน้อยลงมาก

การศึกษาด้านสัตวบาล/สัตวศาสตร์ได้ขยายตัวออกไปเมื่อมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยในภูมิภาค คือ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (มอ.) หลักสูตรสัตวบาลได้กลายเป็นสัตวศาสตร์ เรียน 4 ปี เรียนวิชาทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น และเรียนวิชาทางสัตวบาล (การเลี้ยงสัตว์) น้อยลง ตามทิศทางและแนวโน้มของการศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกา

บทเรียนจากอดีตถึงปัจจุบัน

1) การทำงานของปรมาจารย์มีความใกล้ชิดกับเกษตรกร ยึดเกษตรกรเป็นสำคัญ ตอนหลังๆ นักวิชาการมักยึดวิชาการเป็นหลัก และขาดความสนใจต่อเกษตรกร เน้นการศึกษาทางวิชาการเพื่อขอตำแหน่งทางวิชาการ

2) นักวิชาการทอดทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย มักนิยม “ต่อยอดฝรั่ง” เพราะไปศึกษาต่อเมืองนอกกันมากขึ้น ทำให้มองข้ามวิชาการไทย ภูมิปัญญาไทยจึงไม่ค่อยพัฒนา เพราะนักวิชาการชอบ “เล่นของ แปลก-ใหม่-ใหญ่-ดัง” แต่ลืมปัญหาของ**ชาวบ้าน**ที่เผชิญอยู่ทุก ๆวัน

3) นักวิชาการมักมองไม่เห็น**เกษตรกรรายย่อย** (Small farmer) จึงมักทอดทิ้ง และไม่ศึกษาวิจัยเรื่องปัญหาการเลี้ยงสัตว์ของเกษตรกรรายย่อย ทั้งๆ ที่วัวควาย วัวนม แพะแกะ ไก่พื้นเมือง อยู่ในระบบการเกษตรรายย่อยทั้งสิ้น

4) นักวิชาการขาดความรู้อย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย ดังที่กล่าวถึงสาเหตุแล้วในข้อ (2) และ (3) ทำให้ขาดการพัฒนาภูมิปัญญาไทย ดังจะเห็นได้ว่านักวิชาการไทยไม่ค่อยมีความรู้เรื่อง ควายไทย ไก่ไทย เป็นต้น

5) นักสัตวศาสตร์ขาดความรู้ด้านการบริหารจัดการ โดยเฉพาะเรื่องการจัดการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการเกษตรยั่งยืน

6) นักสัตวศาสตร์ขาดความรู้เรื่องการตลาดและเศรษฐกิจการผลิต ตลอกจนตลาดการค้าปศุสัตว์ในระดับนานาชาติ ทำให้มีความรู้แคบ รู้แต่วิชาการ แต่ขาดความคิดคำนึงเรื่องการค้าขายผลผลิต

7) นักสัตวศาสตร์ขาดความรู้เรื่องนโยบายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการปศุสัตว์ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ

สัตวศาสตร์ในอนาคต

ก. ความต้องการผลผลิตและผลิตภัณฑ์สัตว์

ประชากรโลกเพิ่มขึ้น เกือบ 3 คน ทุกๆ วินาที ในช่วงปี ค.ศ. 2010-2015 ประชากรโลกจะมีจำนวนประมาณ 7,200 ล้านคน การบริโภคผลผลิตปศุสัตว์ต่อคนต่อปี เช่นในเอเชีย จะเพิ่มขึ้นทุกๆ ชนิด (จรัญ และผกาพรรณ, 2546) ดู**ตารางที่** 1

ตารางที่ 1 แนวโน้มความต้องการผลผลิตปศุสัตว์ในเอเชีย (กก./คน/ปี)

ผลผลิตสัตว์	เอเชียใต้		เอเชียอาคเนย์		เอเชียบูรพา (ไม่รวมญี่ปุ่น)	
	1990	2020	1990	2020	1990	2020
เนื้อวัวควาย	1.2	1.5	2.5	6.0	1.3	3.1
เนื้อหมู	0.3	0.4	5.5	10.5	18.8	38.2
เนื้อแกะ	1.0	1.2	0.3	0.7	1.0	1.2
เนื้อสัตว์ปีก	0.5	0.7	4.2	8.5	3.0	6.5
ไข่	1.3	1.8	3.3	7.0	6.8	13.6
นม	63.4	95.3	3.2	3.5	7.7	10.2

ตารางที่ 2 ผลผลิตปศุสัตว์จากระบบการผลิตแบบต่างๆในประเทศกำลังพัฒนา (เปอร์เซ็นต์) (จรัญ และผกาพรรณ, 2546)

ผลผลิต	GS	MF	IS
เนื้อโค	23	65	12
ควาย	0	100	0
แพะแกะ	30	69	1
เนื้อหมู	1	60	39
ไข่	1	31	68
นม	8	92	0

ข. ระบบการผลิตปศุสัตว์และผลผลิต

ข้อมูลในตารางที่ 2 แสดงให้เห็นว่าแหล่งที่มาของผลผลิตปศุสัตว์ชนิดต่างๆ ในประเทศกำลังพัฒนา โดยแยกตามระบบการผลิต ซึ่งจำแนกกว้างๆ ออกเป็น 3 ระบบ คือ

1) Grazing systems (GS) คือ การเลี้ยงสัตว์โดยอาศัยทุ่งหญ้า หรือทุ่งกว้าง ใช้อาหารข้นน้อย เช่น การเลี้ยงวัวควาย-ของชาวบ้าน หรือการเลี้ยงวัวหรือแกะในออสเตรเลีย

2) Mixed farming systems (MF) คือ การเลี้ยงปศุสัตว์ในไร่นาสวนผสม เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน (Integrated farming systems) ของเกษตรรายย่อย

3) Intensive systems (IS) คือ การผลิตปศุสัตว์แบบการค้า มีการลงทุนด้านอาหารและเทคโนโลยีสูง เช่น การเลี้ยงสัตว์ปีก (ไก่เนื้อ ไก่ไข่) ของบริษัท

จากข้อมูลในตารางที่ 2 เห็นว่า ผลผลิตสัตว์ส่วนใหญ่มาจากระบบการเกษตรรายย่อยที่เลี้ยงสัตว์ผสมผสานกับการเพาะปลูกพืช ยกเว้น ไข่ ที่ส่วนใหญ่มาจากระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ อย่างไรก็ดี การศึกษาด้านสัตวศาสตร์มักเน้นเรื่องการเลี้ยงสัตว์เชิงพาณิชย์มากกว่า การเลี้ยงสัตว์ของเกษตรกรรายย่อย ปัญหานี้ทำให้ขาดการค้นคว้าวิจัย และการพัฒนาปศุสัตว์ในฟาร์มแบบผสมผสานของเกษตรกรขนาดเล็ก ซึ่งมีฐานะยากจน

ค. การศึกษาสัตวศาสตร์เพื่ออนาคต

ประเด็นสำคัญบางประการที่นักสัตวศาสตร์ในอนาคตควรให้ความสนใจ ได้แก่

• การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการเกษตรยั่งยืน

• ระบบการเกษตรแบบผสมผสานของเกษตรกรรายย่อย

• การอนุรักษ์สัตว์พื้นเมืองที่อยู่ในระบบการปศุสัตว์แบบผสมผสาน

• การแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์

• ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการปศุสัตว์ยั่งยืน

• การบริหารจัดการโรงงานอุตสาหกรรมสัตว์ เช่น โรงงานอาหารสัตว์ โรงงานผลิตภัณฑ์สัตว์ต่างๆ

• ประเด็นเชิงนโยบาย กฎหมาย และการตลาดปศุสัตว์ทั้งในและต่างประเทศ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

จรัญ จันทลักขณา และผกาพรรณ สกุลมั่น. 2546. การเกษตรยั่งยืน. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพ. หน้า 101-119.